

Vyriškumas ir kontraceptinės praktikos: jaunų vyrų Lietuvoje atvejais

VAIDA TRETJAKOVA

Vilniaus universitetas

Santrauka. *Analizuojant 30 pusiau struktūruotų interviu su 19–34 metų vaikų neturinčiais vyrais straipsnyje aptariamos kontraceptinių praktikų ir vyriškumo sampratų sankirtos¹. Remiantis teorine ir empirine medžiaga argumentuojama, kad kontraceptinės praktikos yra socialinis procesas, kuriam įtakos turi dominuojantys vyriškumo ir seksualumo diskursai. Analizuojamų interviu medžiaga rodo, kad skirtingos kontraceptinės praktikos gali funkcionuoti kaip norminio vyriškumo įveiksinimo laukas ir kisti lygiagrečiai su romantinių santykių raida. Lytinį aktą nutraukiantys tyrimo dalyviai jį siejo su didesniu seksualiniu malonumu ir vyriškumo samprata, kurioje vyriškumas tapatinamas su vyro gebėjimu kontroliuoti savo kūną, susilaikyti reikiamu momentu. Tais atvejais, kai šis metodas laikomas ne tokiu patikimu nei kitos kontraceptinės priemonės, jo naudojimas nukeliamas į vėlesnius romantinių santykių etapus, nes, kai santykiai stabilūs, ši rizika neatrodo tokia grėsminga. Romantinių santykių pradžia ir atsitiktiniai santykiai siejami su prezervatyvu. Viena vertus, vyro pareiga turėti su savimi prezervatyvą gali būti interpretuojama kaip normatyvinis lūkestis, kad vyras visuomet turėtų būti nusiteikęs ir pasiruošęs seksualiniams įvykiams. Antra vertus, prezervatyvas dėl savo populiarumo ir prieinamumo nereikalauja išamesnio aptarimo, be to, dėl tam tikrų šios priemonės trūkumų vėlesni santykių etapai asocijuojami su kitomis kontraceptinėmis priemonėmis. Vis dėlto šią tendenciją, pastebėtą ir vakarietiškoje akademiniame diskurse, lietuviškame kontekste kai kada modifikuoja neigiamas požiūris į kontraceptines piliules. Kai kurie tyrimo dalyviai, darydami prielaidą, kad kontraceptinės piliulės neigiamai veikia jas vartojančios merginos / moters sveikatą, renkasi prezervatyvą ir ilgalaikiuose santykiuose, nesureikšmindami jo trūkumų, bet galvodami apie savo partnerės / žmonos sveikatą. Atsižvelgiant į tai, kad rūpinimasis moterimi yra vienas svarbiausių norminio vyriškumo bruožų Lietuvoje, taip konstruojamos kontraceptinės praktikos funkcionuoja kaip norminio vyriškumo įveiksinimo laukas.*

Raktažodžiai: *vyriškumas, jauni vyrai, kontraceptinės praktikos, nutrauktas lytinis aktas, prezervatyvas.*

Keywords: *masculinity, young men, contraceptive practices, withdrawal, condom.*

Įvadas

Kontraceptinės praktikos yra svarbi reprodukcinį sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo proceso, kuriame dalyvauja ne tik moterys, bet ir vyrai, dalis.

¹ Mokslinis tyrimas „Jaunų vyrų prokreaciniai tapatumai: kultūrinės normos, individualūs lūkesčiai ir patirtys“ finansuojamas Lietuvos mokslo tarybos lėšomis (Nr. MIP 005/2013).

Tačiau dėl istoriškai susiklosčiusio demografinių studijų dėmesio konkreitiems „reprodukciniais rezultatais, t. y. gimusių vaikų skaičiui“, gimstamumą analizuojančiuose tyrimuose daugiau dėmesio įprasta skirti moterims (Greene, Biddlecom 2000, 81). Traktuojant moteris kaip labiau suinteresuotą šalį, kontraceptinių praktikų analizė taip pat ilgą laiką dažniau būdavo telkiama į moterų patirtis ir poreikius (Greene, Biddlecom 2000; Edwards 1994). XX a. devintajame dešimtmetyje demografų bendruomenei pradėjus atsižvelgti į lyčių sistemų poveikį demografiniams procesams (Mason 1995), atkreiptas dėmesys ir į vyrų vaidmenį reprodukcinės sveikatos srityje (Pierotti 2013). Vis dėlto kontraceptinės praktikos socialinės lyties aspektu dažniau analizuojamos besivystančiose šalyse, o išsivysčiusiuose kraštuose šis aspektas nagrinėjamas rečiau. Viena vertus, daugumoje Vakarų šalių populiariausios hormoninės kontraceptinės priemonės skirtos moterims (Frejka 2008); kita vertus, informacija apie vyrų naudojamas kontraceptines priemones gaunama daugiausia kiekybinių apklausų, kurios nesudaro galimybių atskleisti vyrų požiūrio į seksualinius santykius ir kontracepciją kompleksiško, būdu (Marsiglio, Hutchinson 2002). Ši tyrimų spraga reprodukuoja požiūrį į kontracepciją kaip išimtinai moterų reikalą ir atsakomybę.

Tyrimų apie kontraceptinę elgseną Lietuvoje atlikta nedaug, ypač socialinių mokslų srityje. Vienu pirmųjų reprezentatyvių tyrimų, suteikusių šiek tiek informacijos apie kontraceptinę elgseną Lietuvoje, 1994 m. fiksuotas itin mažas piliulių naudojimo lygis, o populiariausios apsisaugojimo nuo nėštumo priemonės buvo (populiarumo mažėjimo tvarka) prezervatyvai, periodinė abstinencija, nutrauktas lytinis aktas ir intrauterinės spiralinės (Klimas, Baublytė 1997). 2006 m. duomenimis (Troitskaia et al. 2009; Tretjakova 2012), naudojamų kontraceptinių priemonių struktūroje Lietuvoje didžiausią dalį užėmė gimdinės priemonės ir hormoninė kontracepcija (45,1 proc.), antra pagal svarbą priemonė buvo prezervatyvas (27,5 proc.), o nutrauktas lytinis aktas kartu su kalendoriniu dienų skaičiavimo metodu sudarė 27,4 proc. visų naudojamų kontraceptinių priemonių. Pagal šį rodiklį Lietuva artimesnė Rytų ir Vidurio Europos šalims, nes daugumoje Vakarų Europos šalių netechnologinių priemonių² paplitimas yra minimalus. Didesni netechnologinių kontraceptinių priemonių naudojimo mastai

² Anksčiau socialinių mokslų diskurse buvo įprasta kontraceptines priemones skirstyti į modernias ir tradicines atsižvelgiant į jų efektyvumo lygį ir istorinio atsiradimo kontekstą. Moderniomis priemonėmis laikomos maksimalią apsaugą nuo nėštumo užtikrinančios kontraceptinės priemonės: sterilizacija, gimdinės priemonės ir hormoninė kontracepcija (kontraceptinės piliulės, implantai, išvirkščiamieji kontraceptikai) (Frejka 2008; Trussell 2008). Prezervatyvas taip pat dažnai patenka į šiuolaikinių priemonių kategoriją, bet dėl mažesnio efektyvumo ir dvejopo poveikio (priemonė, sauganti ne tik nuo nėštumo, bet ir nuo lytiškai plintančių ligų) paprastai analizuojamas atskirai. Tradicinėmis priemonėmis laikomos nutrauktas lytinis aktas ir kalendorinis saugių dienų skaičiavimo metodas. Pastaruoju metu, atsižvelgus į tai, kad toks skirstymas turi vertybinį atspalvį, moksliniuose tekstuose jis vis dažniau keičiamas į dichotomiją technologinės (*technological*) / netechnologinės (*non-technological*) kontraceptinės priemonės (Gribaldo et al. 2009; Hirsch, Nathanson 2001).

moksliniame diskurse probleminami, nes siejami su didesne neplanuoto nėštumo tikimybe. Geografinę kontraceptinių praktikų variaciją tyrėjai aiškina sociodemografinėmis jas taikančių žmonių charakteristikomis ir skirtingų valstybių demografinės politikos, sveikatos sistemos, lytinio švietimo mokyklose ypatumais (Troitskaia et al. 2009).

Šiame straipsnyje bene pirmą kartą šiuolaikinės kontraceptinės praktikos Lietuvoje analizuojamos pasitelkiant kokybinį tyrimą, per vyriškumo sampratų prizmę. Straipsnyje nagrinėjamas jaunų heteroseksualių vaikų neturinčių vyrų požiūris į jų taikomas kontraceptines praktikas, skirtingų kontraceptinių priemonių pasirinkimo motyvai. Mėginama atsakyti į klausimus, kokias socialines reikšmes jauni vyrai priskiria skirtingoms kontraceptinėms priemonėms. Kaip šios prasmės ir skirtingos kontraceptinės praktikos gali būti siejamos su norminio vyriškumo sampratomis?

Kultūriniai procesai, socialinė lytis ir kontraceptinės praktikos

Demografiniai tyrimai teikia daug vertingos informacijos apie kontraceptinę elgseną skirtingose valstybėse, išskiria pagrindinius kontraceptinės elgsenos veiksnius. Vis dėlto jie taip pat sulaukia kritikos dažniausiai dėl to, kad remiasi racionalaus pasirinkimo teorine prieiga. Tokiuose tyrimuose žmonės traktuojami kaip racionalūs, viską gerai pasveriantys ir apskaičiuojantys individai (Fisher 2000). Kadangi hormoninės priemonės yra efektyviausios, didelė santykinė netechnologinių priemonių dalis naudojamos kontracepcijos struktūroje aiškinama nepakankamai išplėtotą šeimos planavimo paslaugų struktūra, informacijos apie efektyvią kontracepciją trūkumu, didele priemonių kaina arba visų šių kriterijų deriniu.

Pasak Kate Fisher (2000), intencijos ir elgsenos sąvokomis grindžiamuose modeliuose poros poliarizuojamos į du priešingus tipus, kurių vienam priklauso poros, nesirūpinančios pastojimu ir nesiimančios jokių apsaugos nuo nėštumo priemonių, kitam – poros, ryžtingai siekiančios išvengti pastojimo ir metodiškai nuosekliai, tiksliai naudojančios kontracepciją. Autorė atkreipia dėmesį, kad tikrame gyvenime motyvacija išvengti pastojimo gali įvairuoti nuo labai silpnos iki labai stiprios, nuo jos savo ruožtu priklausys konkretaus metodo pasirinkimas ir naudojimo nuoseklumas. Ji taip pat pažymi, kad gimstamumo studijos beveik neatsižvelgia į skirtingus santuokos arba partnerystės etapus, nors tiek motyvacija naudoti kontracepciją, tiek jos naudojimo strategijos gali kisti per visą santuokos / partnerystės laikotarpį.

Dar vienas svarbus daugumos demografinių tyrimų trūkumas – neatsižvelgiama į seksualumo dimensiją kontraceptinėse praktikose ir kontracepcija traktuojama kaip problema, susijusi tik su vaikų planavimu (Fisher 2000). Kaip pastebi Michaelas Bozonas (2006), šis priekaištas demografijos disciplinai yra

gana ironiškas, žinant, kad demografija tiria su seksu ir seksualumu susijusius reiškinius – partnerystės formavimą, gimstamumą, kontracepcijos naudojimą. Kita vertus, sociologijos straipsniuose pripažįstama, kad tarp visuomenėje dominuojančio seksualumo diskurso ir kontraceptinės elgsenos egzistuoja abipusis ryšys – visuomenėje dominuojantis heteroseksualumo diskursas turi poveikį kasdienėms kontraceptinėms praktikoms, o per taikomų kontraceptinių praktikų pobūdį konstruojamas abiejų lyčių seksualumas (Lowe 2005; Marcellus 2003). Pavyzdžiui, visuomenėse, kuriose dominuoja požiūris, kad (hetero)seksualūs santykiai turi vykti spontaniškai, be pertrūkių ir baigtis „vaginaliu aktu ir vyro ejakuliacija“ (Lowe 2005, 80), priimta manyti, kad geriausiai vyrų ir moterų lūkesčius atitinka hormoninė kontracepcija³. Demografiniuose kontraceptinės elgsenos tyrimuose aukšti hormoninės kontracepcijos naudojimo rodikliai Vakarų pasaulyje dažniausiai siejami tik su dideliu jų efektyvumu.

Socialinių ir kultūrinių procesų įtaką kontraceptinei elgsenai akcentuoja ir Jennifer Johnson-Hanks (2002, 231): „Teigdama, kad kontraceptinės praktikos susijusios su socialiniais tikslais, o nėštumo prevencija yra tik vienas iš jų, sakau, kad norėdami suprasti kontraceptinės elgsenos modelius turime šį tą žinoti apie socialinę organizaciją ir socialinius tikslus, kurie motyvuoja [socialinį] veiksmą.“ Kitaip tariant, kontraceptinės praktikos – konkrečios kontraceptinės priemonės pasirinkimas ir jos taikymas arba nenaudojimas jokių kontraceptinių priemonių – yra socialinis procesas, kuriam įtakos turi daugiau veiksnų nei iš ankstesnių tyrimų žinomi klasikiniai faktoriai, apibrėžiami per tokias individų sociodemografines charakteristikas kaip amžius, išsilavinimas ar gyvenamoji vieta.

Dauguma kontraceptinių priemonių gali būti identifikuojamos kaip moteriškos arba vyriškos⁴. Taigi socialinės lyties aspektas yra vienas pagrindinių kontraceptinėse praktikose. Apibrėždama vyriškumo sampratą Raewyn Connell (2005, 71) pažymi, kad socialiai konstruojamas vyriškumas turi poveikį ir pačioms intymiausioms gyvenimo sritims: „Vyriškumas“, jei šią sąvoką apskritai įmanoma apibrėžti, drauge yra ir tam tikra padėtis lyčių santykiuose, ir praktikos, kurias pasitelkę vyrai ir moterys tą padėtį užima, ir tų praktikų poveikis kūniškoms patirtims, asmenybei ir kultūrai.“ Taigi vyrai įveiksminą vyriškumą per seksualines ir kontraceptines praktikas (Pierotti 2013), o heteroseksualiuose santykiuose egzistuojanti lyčių tvarka gali lemti paklusimą hegemoniniam vyriškumui, kai vyriškumas siejamas su vyrų dominavimu seksualiniuose santykiuose, nuolatinio seksualinių nuotykių ieškojimu (Doull et al. 2013).

³ Autorė mini tik kontraceptinę piliulę, bet akivaizdu, kad šis argumentas gali būti pritaikomas visai hormoninei kontracepcijai.

⁴ Vyriškoms priemonėms priskiriami vyriškas prezervatyvas ir vazektomija, moteriškoms – sterilizacija, hormoninė kontraceptinė piliulė (ir apskritai visos šiuo metu rinkoje esančios hormoninės priemonės), diafragma, gimdinė spirale, moteriškas prezervatyvas (Contraception, 2005).

Kokybinis jaunų vyrų tyrimas

Straipsnyje remiamasi kokybinio tyrimo, kuris buvo atliktas siekiant atskleisti jaunų vyrų prokreacinių preferencijų turinį, jų formavimosi ypatumus, tėvystės vizijas formuojančius veiksnius, duomenimis. Taikytas pusiau struktūruoto interviu metodas numatant preliminarinius klausimus – interviu gaires. Interviu metu tyrimo dalyvių buvo prašoma papasakoti apie tėvų šeimą, santykį su tėvais ir kitais artimaisiais, romantinių draugysčių istoriją ir patirtis, pirmąsias mintis apie vaikų susilaukimą, seksualinę ir kontraceptinę elgseną, požiūrį į savo ir partnerės reprodukcinę ir seksualinę sveikatą, norą susilaukti vaikų ir norimą vaikų skaičių, pageidaujama vaikų lytį ir savybes, galimos tėvystės scenarijus ir vizijas, požiūrį į vyriškumo normas visuomenėje ir subjektyviai išgyvenamą vyriškumą, reikšmingiausias gyvenimo įvykius ir požiūrį į gyvenimą bei savo gyvenimo vertinimą. Straipsnyje analizuojamos tiriamųjų kontraceptinės praktikos, siejant jas su galimomis norminio vyriškumo įveiksinimo strategijomis ir tam tikromis romantinių santykių charakteristikomis.

Straipsnyje analizuojami 30 pusiau struktūruotų interviu su 19–34 metų vaikų neturinčiais vyrais. Interviu imti 2013 m. birželį–2014 sausį (visus interviu ėmė straipsnio autorė). Jų trukmė svyravo nuo 48 min. iki 4 val. 40 min., vidutinė interviu trukmė – 2 val. 9 min. Siekiant išsamiai atskleisti jaunų vyrų požiūrį į prokreaciją tyrimo dalyviai buvo atrinkti tikslinės atrankos būdu, išplečiant sociodemografinių charakteristikų variaciją imtyje – skirtingo išsilavinimo, socialinės padėties, romantinių santykių statuso, profesinio užimtumo, gyvenantys įvairiose Lietuvos vietose. Tyrimo dalyvavę vyrai interviu metu gyveno Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Kėdainiuose, Palangoje, Šilalėje, Vilniaus rajone (kaime), Alytaus rajone (kaime). Kai kurie didmiesčiuose gyvenę vyrai buvo kilę (gyveno iki 16 metų) iš mažesnių miestų ir kaimo vietovių – Alytaus, Raseinių, Joniškio, Pasvalio, Jurbarko, Klaipėdos rajono (miestelio), Šiaulių rajono (kaimo), Anykščių rajono (kaimo). 19 tyrimo dalyvių buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą (iš jų 1 – aukštąjį neuniversitetinį), 7 – vidurinį (3 iš jų interviu metu studijavo universitete, o 2 buvo pradėję, bet nebaigę studijų aukštojoje mokykloje (nebaigtas aukštasis išsilavinimas)), 3 – profesinį, 1 – vidurinį profesinį (interviu metu mokėsi universitete). 5 tyrimo dalyviai buvo vedę, 13 turėjo draugę / partnerę (4 iš jų gyveno kohabitacijoje), 1 tyrimo dalyvis turėjo dvi drauges, 1 palaikė neįpareigojančius santykius su keletu merginų vienu metu, 10 tyrimo dalyvių draugės / partnerės interviu metu neturėjo (iš jų 1 buvo išsiskyręs).

Siekiant apsaugoti tyrimo dalyvių konfidencialumą straipsnyje jų vardai pakeisti. Cituojamų interviu ištraukų kalba netaisyta.

Nutrauktas lytinis aktas: save ir situaciją kontroliuojantis vyras

Italijoje atlikto plataus etnografinio tyrimo metu (Gribaldo et al. 2009) pastebėta, kad kontracepcijos sąvoka siejama su technologinėmis priemonėmis – mechaninėmis / barjerinėmis (pavyzdžiui, vyrišku prezervatyvu) ir medicininėmis (pavyzdžiui, hormonine kontracepcija). Todėl klausiami apie naudojamas kontraceptines priemones respondentai tais atvejais, kai naudodavo netechnologines priemones, dažnai atsakydavo nenaudoją nieko. Šiame straipsnyje pristatomo tyrimo metu pastebėta panaši tendencija – tyrimo dalyviai, kurie nutraukia lytinį aktą, jo netraktuoja kaip kontraceptinės priemonės:

Tyrėja: <...> *Tai noriu paklausti, kokias priemones naudodavai arba naudoji, kad, na, išvengtum?*

Montvydas: *Aaaa... fufufu... Ir kontraceptikai [taria labai lėtai], bet ne taip ir dažnai, ta prasme, kažkaip atsisakėm, turbūt prezervatyvai [irgi taria lėtai] arba nieko [„nieko“ ištaria greitai].*

Tyrėja: *O „nieko“, tai, tai kaip?*

Montvydas: *Tai tiesiog laiku žinot, kada nustot viską daryt [šypteli] (Montvydas, 29 m.)*

Tyrėja: *Gal galėčiau paklausti, kokias kontraceptines priemones Jūs naudojate?*

Rimas: *Mes nenaudojam kontraceptinių priemonių.*

Tyrėja: *Bet Jūs vaikų neturite...*

Rimas: *Ne, neturim.*

Tyrėja: <...> *tai kaip taip nutiko?*

Rimas: *Nes, khm [prunkšteli], viskas yra vyro galioje ir jo susilaikymo sugebėjime. Nes, nu, taip jau yra, kad jeigu vyras jaučia ir jisai, spės pasitraukt tada, kada jam reikia, kad išvengt vaikų ir jeigu neplanuoja vaikų, pavyzdžiui. Bet, aišku, čia vėl, atsiremia į sekso kokybę, į dar tokių visokių dalykų, bet... Yra, aišku, prezervatyvai, bet, kai tą išugdai per laiką, tai tiesiog visai patogu. (Rimas, 26 m.)*

Kaip jau minėta, reprezentatyvių kiekybinių tyrimų duomenimis, Lietuvoje nutrauktas lytinis aktas kartu su kalendoriniu dienų skaičiavimo metodu užima svarbią vietą naudojamų kontraceptinių priemonių struktūroje ir sudaro beveik trečdalį visų naudojamų kontraceptinių priemonių. Tačiau kiekybine metodologija grįstuose tyrimuose klausama apie naudojamas kontraceptines / apsaugojimo nuo nėštumo priemones⁵, todėl per šį kokybinį tyrimą pastebėtas vyrų polinkis nutraukto lytinio akto nesieti su kontracepcija leidžia daryti prielaidą, kad nutraukto lytinio akto paplitimas Lietuvoje, nustatytas kiekybiniais tyrimais, nepakankamai įvertintas ir, tikėtina, yra didesnis. Todėl šios

⁵ Cituojamo tyrimo atveju klausimas buvo formuluojamas taip: „Ar jūs ar jūsų sutuoktinis(-ė) / partneris(-ė) šiuo metu naudojate kokias nors iš apsaugojimo nuo nėštumo priemonių? Prašytume nurodyti visas naudojamas priemones“ (Stankūnienė, Maslauskaitė 2009 (Priedas „Klausimynas“)).

priemonės naudojimo priežasčių ir su ja siejamų socialinių prasmų analizė tampa dar aktualesnė.

Tyrimo dalyviai, kaip matyti iš aukščiau pateiktos interviu su Rimu ištraukos, nutrauktą lytinį aktą pirmiausia siejo su vyriškumo samprata, kurioje vyriškumas tapatinamas su vyro gebėjimu kontroliuoti savo kūną, susilaikyti reikiamu momentu. Šis gebėjimas, viena vertus, yra traktuojamas kaip tam tikras intuityvus vyriškas žinojimas, kita vertus, kaip praktika, kurios galima išmokyti laikui bėgant, įgyjant daugiau patirties. „Čia profesionalumas!“ – sako nusijuokdamas 29 metų Jokūbas, paklaustas, kaip taip nutiko, kad su ilgamete drauge neturi vaikų, nors nenaudoja „jokių“ kontraceptinių priemonių. Galbūt dėl šio „patirties“ elemento nutrauktas lytinis aktas buvo populiariesnis tarp vyresnių tyrimo dalyvių.

Vyriškumo sampratą, kurioje akcentuojama savikontrolė, galima būtų sieti su vyro – „mašinos“ metafora, kuri per dominuojančius seksualumo ir vyriškumo diskursus redukuoja vyrus į gerai veikiančias seksualines mašinas (Ryle 2012). Tik kontraceptinių praktikų kontekste, kai naudojamas nutrauktas lytinis aktas, pabrėžiamas ne reikalavimas „visuomet būti pasiruošus reaguoti ir atlikti [lytinį aktą] bet kokioje seksualinėje situacijoje“ (Ryle 2012, 173), o sugebėjimas reikiamu momentu lytinį aktą nutraukti. Jane ir Peteris Schneideriai istorinėje studijoje apie kontraceptines praktikas Sicilijoje taip pat nustatė, kad sugebėjimas laiku nutraukti lytinį aktą buvo vertinamas teigiamai tiek vyrų, tiek moterų, o sėkmingai praktikuojantiems šį metodą vyrams tai buvo svarbus „pasididžiavimo savimi“ šaltinis (Schneider, Schneider 1991, 889, cit. iš Gribaldo et al. 2009, 575).

Vidinė kontrolė, kurią vyras taiko sau, savo kūnui, transformuojasi į išorinę, nes kontroliuodamas save vyras valdo ir seksualinę situaciją, prisimdamas visą atsakomybę dėl nepageidaujamo nėštumo išvengimo: „Aišku, nesigiriant, kai, kad tu gali ten, tiesiog žmogus, kai tai darai ir santykiuos tu pastebi, kad, jeigu, atsakingas žmogus, nu, jisai tą valdo, tai jisai ir apsiima visą tą atsakomybę“ (Rimas, 26 m.). Pasakodamas apie tai, kaip su drauge, su kuria kartu gyvena, sutarė naudoti kaip tik šią priemonę, Rimas sakė, kad tai „gavos savaime“, bet prireikė šiek tiek laiko, kol draugė ėmė juo visiškai pasitikėti: „Nu, gan rami. Gal anksčiau biški taip nerami buvo, bet sakau, visas tas, tas per laiką, kai pastebi žmogus ir mato, kad tu tiesiog gali kontroliuoti ir nurimsta, pasitiki turbūt.“ Laikas, reikalingas šiai priemonei įvaldyti, suponuoja, kad nutrauktas lytinis aktas dažniausiai praktikuojamas ilgalaikiuose santykiuose, ypač vėlesniuose romantinių santykių etapuose.

K. Fisher ir Simonas Szreteris (2003) istoriniame tyrime apie nutraukto lytinio akto paplitimą Didžiojoje Britanijoje 1918–1950 m. nustatė, kad nutrauktas lytinis aktas iš esmės buvo vertinamas kaip patikima kontraceptinė priemonė, o neplanuotas nėštumas buvo siejamas ne su metodo trūkumu, o su jį taikančio vyro klaida. Šiame straipsnyje aptariamo tyrimo metu informantų požiūris į nutraukto lytinio akto efektyvumą varijavo. Pavyzdžiui, 32-ųjų Marius manė, kad tai tikrai patikima kontraceptinė priemonė, ir klausias, ar

nebuvo nerimo, kai su žmona naudojo ją, sakė: „Ne, šimtas procentų, kad nieko nebus, jeigu nutrauki.“ O 29-erių Montvydas, prisimindamas vienos draugystės pradžią, teigė, kad jie buvo „tikrai atsargūs“, patikslindamas, jog naudojo „sargius“. Kai nutrauktas lytinis aktas siejamas su didesne pastojimo rizika nei naudojant kitas kontraceptines priemones, jo naudojimas nukeliamas į vėlesnius santykių etapus, nes stabiliose santykiuose ši rizika neatrodo tokia grėsminga. Montvydas vėlesniuose santykių etapuose rinkdavosi ne nutraukti lytinį aktą, o prezervatyvą: „Čia, kaip kada. Kada drašos yra tai tiesiog šiek tiek rizikuoji ir ką aš žinau.“

Prezervatyvas: visuomet pasiruošęs ir savo partnere / žmona besirūpinantis vyras

Skirtingos kontraceptinės priemonės patenka į vyro ar moters atsakomybės lauką atsižvelgiant į jų tipą – „vyras atsineša prezervatyvus, moterys geria piliules“ (Fennell 2011, 496). Vyriškas prezervatyvas vien savo pavadinimu suponuoja, kad tai yra vyriška priemonė, patenkanti į vyro atsakomybės lauką. Kai kurie tyrimo dalyviai šią kontraceptinę priemonę tiesiogiai siejo su vyro pareiga ir atsakomybe seksualiniuose santykiuose:

Adomas: *Vaikinai visą laiką prezervatyvus naudoja [juokiasi], nu, taip šnekanant. <...> Arba <...> Ne, nu, jo, ten jeigu mergina pasako „viskas ok“, tada gerai, bet turėt su savim tai reiktų.*

Tyrėja: *O apskritai, kieno reikalas yra tuo rūpintis, vyro ar moters?*

Adomas: *Ne, tai vaikinai turi turėt visą laiką prezervatyvą, aš taip išivaizduoju, mergina gali naudot kontraceptikus, gali nenaudot. Jeigu tarkim tu ten drauguji savaitę dar kažką ir taip išpuola, kad ten aistra pagauna dar kažkas tai, tai ok – vaikinai turi prezervatyvą, bet jeigu mergina pasako ok, čia gal ir be, nu, tai be. (Adomas, 29 m.)*

Tyrėja: *Pasiruoši iš anksto? Ir finansiškai tu, ta prasme, tu nusiperki, tu turi?*

Pijus: *Nu, taip. Aš visą laiką turėjau [prunkšteli] prezervatyvą, tarkim, ten gulintį pinigėnį ar kažkur tais, tiesiog – maža kas, maža, kas atsitinka, žinai [juokiasi]. Aišku, eini į mišką, žinai, skėtį pasiimi, vnuš – lis. Čia toks dalykas. (Pijus, 27 m.)*

Viena vertus, ši atsakomybė „turėt visą laiką prezervatyvą“ gali būti interpretuojama kaip lūkestis, kad vyras visuomet turėtų būti nusiteikęs ir pasiruošęs seksualiniams įvykiams ar epizodams, nes „maža, kas atsitinka“. Tai atspindi hegemoninio vyriško seksualumo, kurio vienas iš bruožų yra tai, kad „vyras turi būti visada pasiruošęs seksui“, sampratą Lietuvoje (Tereškinas 2011, 152), ir šiuo atveju prezervatyvo naudojimas labiau siejamas su atsitiktiniais santykiais arba santykių pradžia. Kita vertus, šiuolaikinių technologinių kontraceptinių priemonių rinkoje prezervatyvas yra vienintelė priemonė, kurią gali naudoti

vyras, nes visos hormoninės priemonės orientuotos į moteris⁶. Be to, prezervatyvas yra „patogi“ priemonė tuo, kad ją paprasta įsigyti – nereikia gydytojo recepto (kaip įsigyjant kontraceptines piliules), galima nusipirkti ne tik vaistinėje: „Tai prezervatyvai [tylesniu balsu pasako], turbūt populiariausia <...> paprasta nusipirkt, bet kokiam prekybos centre nusipirksi, paprasta naudot, šalutinio poveikio turbūt jokio nėra“ (Tadas, 31 m.). Turbūt dėl šių priežasčių prezervatyvas pačių tyrimo dalyvių buvo laikomas populiariausia kontraceptine priemone: „Am, būdavo prezervatyvas <...> Prieinamiausia, plačiausiai paplitę“ (Lukas, 19 m.).

Prezervatyvo populiarumas lemia tai, kad jis gali būti naudojamas kaip „savaimė suprantama“ priemonė, nereikalaujanti išsamesnio aptarimo. Tai ypač paranku santykių pradžioje:

Mes dar šita tema nesikalbėjom, ta prasme, kaip tenai kas darysis, mes dar nesam tikri dėl tų pačių santykių, žinai. Tai yra priemonė, kuri tuo metu veikia. Kažkaip nu <...> nes tie patys prezervatyvai apsaugo ne tik nuo nėštumo, bet ir nuo kitų dalykų. <...> Nežinau, mes tiesiog kalbėjom, tai yra priimtina naudoti ir mes tai darom. Aš manau, jeigu būtų ilgesni santykiai, mes pakeistume kažkaip, šitą priemonę į kažką kitko, bet šiuo metu dar to pokalbio neturėjom. (Pijus, 27 m.)

Pijus su drauge, apie kurią pasakojo per interviu, pradėjo susitikinėti visai neseniai ir intymiai bendravo tik keletą kartų. Prezervatyvas nėra priemonė, kuriai Pijus teikia prioritetą, todėl ankstesniuose santykiuose ilgainiui jis buvo pakeistas – iš pradžių į nutrauktą lytinį aktą, vėliau į kontraceptines piliules, Pasidomėjęs ir perskaitęs internete, kad nutraukto lytinio akto efektyvumas labai mažas, Pijus sako: „Esu, man atrodo, skaitęs internete netgi kaipo veiksmingumo procentas tų priemonių ir kaip tas sakoma, tas nutrauktas aktas nėra netgi laikomas kaipo kontraceptine priemone. Ir kai tu tai perskaitai, kad tai nėra net laikoma [kontraceptine priemone], nes praktiškai jeigu tu, tau dar nieko neatsitiko, reiškias tiesiog tau pasisekė, žinai. <...> pradėdi galvoti apie alternatyvą, žinai, kažkaip.“ Pagrindinis išsakomas priekaištas prezervatyvui yra susijęs su seksualiniu malonumu: „Tai nėra pats maloniausias dalykas tuo metu [nusijuokia] <...> Manau, vienas dalykas yra dėl jautrumo ir antras dalykas, <...> kad tiesiog tai turi būti minutės pauzė minimum, kol tu tai surasi, užsidedi“ (Pijus, 27 m.). Marius (32 m.), pasakodamas apie kontraceptinių praktikų kaitą santykiuose su tuometine žmona, taip pat mini, kad kontraceptines piliules jie nusprendė išbandyti maždaug po metų nuo draugystės pradžios, nes abiejų prezervatyvas netenkino:

Marius: Toks buvo kaip pabandyimas, ta prasme, nežinau, kodėl tai buvo, bet <...> nes prezervatyvų nei aš, nei inai – nepatiko, liko <...> tiesiog – buvo progą išbandyt tabletes, išbandėm ir viskas.

⁶ Klausimą, kodėl taip yra, verta atskirai aptarti. Šiame straipsnyje tam negalime skirti daugiau dėmesio.

Tyrėja: *O kodėl tu sakai, nei tau, nei jai prezervatyvai „tikrai ne“?*

Marius: *Nemalonu... Tiesiog nejauti to, ką jauti taip – be.*

Vakarų šalyse atlikti tyrimai rodo, kad prezervatyvas dažnai vertinamas labai neigiamai ir dėl patiriamo mažesnio seksualinio malonumo, ir dėl jo naudojimo specifikos per lytinius santykius (Lowe, 2005; Flood 2003). Remiantis neigiamais prezervatyvo vertinimais konstruojama heteroseksualių santykių samprata, kurioje seksualiniai santykiai be prezervatyvo vertinami kaip „gryna ir ideali sekso forma, o seksas su prezervatyvu – tik vargana imitacija“ (Braun 2013, 376). Ilgalaikiuose santykiuose taip pat rečiau galvojama apie lytiškai plintančias ligas, todėl dažniau naudojama hormoninė kontracepcija (Fennell 2011).

Vis dėlto analizuojamuose interviu išryškėja dar viena svarbi teminė linija – kontraceptinės piliulės dažnai priskiriamos medikamentams, vadinant jas „vaistais“, „chemija“, ir yra siejamos su neigiamomis pasekmėmis jas vartojančios merginos / moters sveikatai. Dėl to kai kurie tyrimo dalyviai renkasi naudoti prezervatyvą ir ilgalaikiuose santykiuose, nesureikšmindami jo trūkumą, bet galvodami apie savo partnerės / žmonos sveikatą:

Dėl apsisaugojimo priemonių? <...>. Čia buvo gal draugė buvo iškėlusį tokią klausimą ten inai norėjo, ar galima ten naudoti tas [kontraceptines piliules], bet aš kažkaip tai pasakiau, kad kad nereikia, tiesiog kad <...> Aš manau, ta prasme, man tai nėra, kaip pasakyti, problema ten naudoti tas priemones [prezervatyvus]. Tai ir daugiau tokių kalbų nebuvo, kad kažkaip. (Kipras, 23 m.)

<...> prezervatyvai, jie, nu, kažkokio diskomforto seksualiniam gyvenimui ne ne nesuteikia, tai nėra prasmės gal ir keisti kažkaip tai, o tie hormoniniai preparatai, sunku pasakyti, visokių kalbų yra apie juos, kad jie yra galbūt ir ne visai tokie nekenksmingi <...> Kažkaip tais ypatingai nediskutavom, bet šiaip mano žmona tokia ganėtinai žiūri, taip sakykim, atsargiai į visokius cheminius dalykus, į vaistus, į preparatus, maisto papildus, inai paprastai vengia tokių dalykų. Tai mes kažkaip iš esmės, kad būtume taip diskutavę labai giliai, va, čia galbūt reikia būtent tų tablečių, nesam. Bet taip kažkaip tai, jo, aš įsivaizduoju, kad inai gal ir, iš tikrųjų, jeigu staiga mes sugalvotume, kad čia reiktų keist, aš manau, kad inai ne, turbūt nenorėtų, nes, nu, sakau, ganėtinai žiūri su skepticizmu į tuos visokius cheminius preparatus. (Jogaila, 30 m.)

Šiais atvejais nutrauktas lytinis aktas vertinamas kaip nepatikima kontraceptinė priemonė, todėl atmetus hormoninę kontracepciją prezervatyvas lieka vienintelis galimas pasirinkimas. Kita vertus, rūpinimasis savo moterimi („savo moters globa“) yra viena iš svarbiausių norminio vyriškumo charakteristikų Lietuvoje (Tereškinas 2011, 149), todėl taip konstruojamos kontraceptinės praktikos gali būti norminio vyriškumo įveiksinimo lauku.

Tačiau atsižvelgiant į galios santykius poroje ir komunikacijos apie kontraceptines priemones pobūdį, ši situacija gali funkcionuoti kaip aplinka,

kurioje norminio vyriškumo realizuoti kaip tik nepavyksta: „Čia daugumoj, kad inai. Ta prasme, ką jinai norėdavo, tą inai pasirinkdavo. Nu, ta prasme, pasitardavom, kad <...> toks ir pasitarimas – šitie ir viskas“ (Antanas, 19 m.). Tokiais atvejais, kai moteris poroje disponuoja didesniais galios ištekliais ir gali priimti sprendimą dėl kontraceptinių priemonių naudojimo savarankiškai, neatsižvelgdama į vyro norus, taikoma susitaikymo strategija, kai tiesiog priimamas partnerės / žmonos sprendimas.

Apibendrinimas

Analizuojant 30 pusiau struktūruotų interviu su 19–34 metų vaikų neturinčiais vyrais straipsnyje aptariamas jų požiūris į taikomas kontraceptines praktikas, skirtingų kontraceptinių priemonių pasirinkimo motyvai. Mėginta atsakyti į klausimus, kokias socialines reikšmes jauni vyrai priskiria skirtingoms kontraceptinėms priemonėms, kaip šios prasmės ir skirtingos kontraceptinės praktikos gali būti siejamos su norminio vyriškumo sampratomis.

Remiantis teorine ir empirine medžiaga straipsnyje argumentuojama, kad kontraceptinės praktikos yra socialinis procesas, kuriam įtakos turi ne tik jau iš ankstesnių tyrimų žinomi klasikiniai veiksniai, apibrėžiami per individų socio-demografines charakteristikas, bet ir dominuojantys vyriškumo ir seksualumo diskursai. Analizuojamų interviu medžiaga rodo, kad skirtingos kontraceptinės praktikos gali funkcionuoti kaip norminio vyriškumo įveiksinimo laukas ir kisti lygiagrečiai su romantinių santykių raida.

Nutraukto lytinio akto kai kurie tyrimo dalyviai nelaikė kontraceptine priemone, todėl į klausimus apie kontracepciją atsakydavo nenaudoją „nieko“. Šį metodą naudojantys tyrimo dalyviai jį siejo su didesniu seksualiniu malonumu ir vyriškumo samprata, kurioje vyriškumas tapatinamas su vyro gebėjimu kontroliuoti savo kūną, susilaikyti reikiamu momentu. Šis gebėjimas, viena vertus, traktuojamas kaip tam tikras intuityvus vyriškas žinojimas, kita vertus, kaip praktika, kurios galima išmokyti laikui bėgant, įgyjant daugiau patirties. Galbūt dėl šio „patirties“ elemento nutrauktas lytinis aktas buvo populiariausias tarp vyresnių tyrimo dalyvių. Tais atvejais, kai šis metodas laikomas mažiau patikimu nei kitos kontraceptinės priemonės, jo naudojimas nukeliamas į vėlesnius romantinių santykių etapus, nes stabiliose santykiuose ši rizika neatrodo tokia grėsminga.

Šiuolaikinių technologinių kontraceptinių priemonių rinkoje prezervatyvas yra vienintelė priemonė, kurią gali naudoti vyras, nes visos hormoninės priemonės orientuotos į moteris. Be to, ją paprasta ir patogų įsigyti. Turbūt dėl šių priežasčių prezervatyvas pačių tyrimo dalyvių dažnai buvo laikomas populiariausia kontraceptine priemone. Kai kurie tyrimo dalyviai prezervatyvą taip pat tiesiogiai siejo su vyro pareiga ir atsakomybe seksualiniuose santykiuose. Tai gali būti interpretuojama kaip hegemoninio vyriško seksualumo sampratos Lietuvoje atspindys – kaip normatyvinis lūkestis, kad vyras visuomet turėtų

būti nusiteikęs ir pasirengęs seksualiniams įvykiams. Šiuo atveju prezervatyvo naudojimas labiau siejamas su atsitiktiniais santykiais arba romantišnių santykių pradžia vėlesnius santykių etapus asocijuojant su kitomis kontraceptinėmis priemonėmis. Vis dėlto kai kontraceptinės piliulės priskiriamos vaistams, kurie gali neigiamai veikti jas vartojančios merginos / moters sveikatą, kai kurie tyrimo dalyviai renkasi naudoti prezervatyvą ir ilgalaikiuose santykiuose, nesureikšmindami jo trūkumą, bet galvodami apie savo partnerės / žmonos sveikatą. Kadangi rūpinimasis savo moterimi yra vienas svarbiausių norminio vyriškumo bruožų Lietuvoje (Tereškinas 2011), taip konstruojamos kontraceptinės praktikos gali būti norminio vyriškumo įveiksminimo lauku.

Šios įžvalgos gali padėti geriau suprasti kontraceptinę elgseną Lietuvoje, kuri pasižymi didesniais nutraukto lytinio akto ir mažesniais hormoninių kontraceptinių priemonių naudojimo rodikliais nei Vakarų šalyse. Todėl būtų svarbu tęsti šios srities tyrimus, taip pat ir kiekybinius, kurie leistų nustatyti norminio vyriškumo poveikį kontraceptinėms praktikoms visoje populiacijoje.

Literatūra

- Bozon, M. 2006. "Demography and Sexuality." In *Demography: Analysis and Synthesis. A Treatise in Population*, eds. G. Caselli, J. Vallin, G. Wunsch, 491–501. London: Elsevier.
- Braun, V. 2013. "‘Proper Sex Without Annoying Things’: Anti-condom Discourse and the ‘Nature’ of (Hetero)sex." *Sexualities* 16 (3/4): 361–382.
- Connell, R. W. 2005. *Masculinities*. London: Polity Press.
- Doull, M., Oliffe, J., Knight, R., Shoveller, J. A. 2013. "Sex and Straight Young Men: Challenging and Endorsing Hegemonic Masculinities and Gender Regimes." *Men and Masculinities* 16 (3): 329–346.
- Edwards, Sh. R. 1994. "The Role of Men in Contraceptive Decision-Making: Current Knowledge and Future Implications." *Family Planning Perspectives* 26 (2): 77–82.
- Fennell, L. J. 2011. "Men Bring Condoms, Women Take Pills. Men's and Women's Roles in Contraceptive Decision Making." *Gender & Society* 25 (4): 496–521.
- Fisher, K. 2000. "Uncertain Aims and Tacit Negotiation: Birth Control Practices in Britain, 1925–50." *Population and Development Review* 26 (2): 295–317.
- Fisher, K., Szreter, S. 2003. "‘They Prefer Withdrawal’: The Choice of Birth Control in Britain, 1918–1950." *Journal of Interdisciplinary History* 2 (34): 263–291.
- Flood, M. 2003. "Lust, Trust and Latex: Why Young Heterosexual Men Do Not Use Condoms." *Culture, Health & Sexuality: An International Journal for Research, Intervention and Care* 5 (4): 353–369.
- Frejka, T. 2008. "Overview Chapter 3: Birth Regulation in Europe: Completing the Contraceptive Revolution." *Demographic Research* 19: 73–84.
- Green, M. E., Biddlecom, A. E. 2000. "Absent and Problematic Men: Demographic Accounts of Male Reproductive Roles." *Population and Development Review* 26 (1): 81–115.

- Gribaldo, A., Judd, M. D., Kertzer, D. I. 2009. "An Imperfect Contraceptive Society: Fertility and Contraception in Italy." *Population and Development Review* 35 (3): 551–584.
- Hirsch, J. S., Nathanson, C. A. 2001. "Some Traditional Methods are More Modern than Others: Rhythm, Withdrawal and the Changing Meanings of Sexual Intimacy in Mexican Companionate Marriage." *Culture, Health & Sexuality* 3 (4): 413–428.
- Johnson-Hanks, J. 2002. "On the Modernity of Traditional Contraception: Time and the Social Context of Fertility." *Population and Development Review* 28 (2): 229–249.
- Klimas, V., Baublytė, M. 1997. „Gimstamumo reguliavimas Lietuvoje: situacija ir nuostatos“. In *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*, sud. V. Stankūnienė, A. A. Mitrikas, 133–158. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Lowe, P. 2005. "Contraception and Heterosex: An Intimate Relationship." *Sexualities* 8 (1): 75–92.
- Marcellus, J. 2003. "My Grandmother's Black Market Birth Control: "Subjugated Knowledges" in the History of Contraceptive Discourse." *Journal of Communication Inquiry* 27 (1): 9–28.
- Marsiglio, W., Hutchinson, S. 2002. *Sex, Men and Babies. Stories of Awareness and Responsibility*. New York: New York University Press.
- Mason, K. O. 1995. *Gender and Demographic Change: What do we Know?* International Union for the Scientific Study of Population Paper.
- Pierotti, R. S. 2013. "Masculinity: An Overlooked Cultural Influence on Fertility." Paper prepared for the annual meetings of the Population Association of America, New Orleans, LA, April. Population Studies Center, University of Michigan.
- Ryle, R. 2012. *Questioning Gender: A Sociological Exploration*. Thousand Oaks, CA.: Sage Publications.
- Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A., sud. 2009. *Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Tereškinas, A. 2011. *Vyrų pasaulis: vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*. Vilnius: Baltos lankos.
- Tretjakova, V. 2012. „Kontraceptinė elgsena Europos šalyse“. *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 6: 125–137.
- Troitskaia, I., Avdeev, A., Badurashvili, I., Kapanadze, E., Tretjakova, V. 2009. "A Comparative Study of Contraceptive Practices: France, Georgia, Lithuania and Russia." *RECEO (Revue d'études comparatives Est-Ouest)* 40 (3–4): 241–271.
- Trussel, J. 2008. "Choosing a Contraceptive: Efficacy, Safety, and Personal Considerations." In *Contraceptive Technology: Nineteenth Revised Edition*, eds. R. A. Hatcher, J. Trussel, A. Nelson, W. Cates, F. Stewart, D. Kowal, 19–48. New York: Ardent Media.

Masculinity and Contraceptive Practices: the Case of Young Lithuanian Men

Summary

Quantitative studies indicate that the proportion of users of non-technological contraceptive methods in Lithuania is significantly higher than in most Western countries but the proportion of users of hormonal contraception is lower. Analyzing 30 semi-structured interviews with 19–34-year-old childless men, the article explores the connection between contraceptive practices and perceptions of masculinity. The author argues that contraceptive practices can function as a means of enacting normative masculinity and influencing the development of romantic relationships. Study participants who used withdrawal as their primary method of contraception associated it with increased sexual pleasure and their ability to control their bodies. When withdrawal was considered to be less reliable than other means of contraception it signified later stages of romantic relationships in which the risk of pregnancy was not as disturbing as in their early phases. Casual sexual encounters and initial stages of romantic relationships were linked to the use of male condoms. On the one hand, some study participants' idea that a man should always have a condom can be interpreted as a reflection of hegemonic male sexuality in Lithuania: men were always expected to be ready for sexual encounters. On the other hand, compared to other technological methods, male condoms were easy to obtain and their popularity was self-explanatory. However, some study participants saw the use of condoms as inhibiting sexual pleasure, therefore, they associated the later stages of their romantic relationships with other contraceptive methods. Western academic research on contraception also confirms this tendency. Yet somewhat negative attitudes towards the use of the pill are characteristic of the Lithuanian context. Those men who regarded the use of the pill to be detrimental to woman's health prioritized the health of their partner/wife and chose condoms even in the long-term relationships. Since caring for one's own woman functions as one of the most important features of normative masculinity, contraceptive practices perceived in this way also enabled the researched men to enact the ideals of hegemonic masculinity.